

Göynük'te Mekansal Aşinalık ve Kentsel Okunabilirlik İlişkisi

Gizem Dural^{1+*}, Emine Köseoğlu²

¹Lisansüstü Eğitim Enstitüsü – Mimarlık Dr. Programı, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

²Mimarlık Bölümü, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

*İletişim Yazarı: mgizemdural@gmail.com

+Konuşmacı: mgizemdural@gmail.com

Sunum / Yazı Türü: Sözlü Sunum / Tam Metin

Özet – İnsan çevre ilişkisini sorgulayan okunabilirlik kavramı, insanın mekanda kendi pozisyonunu konumlandırabilme, mekanda yol bulabilme ve mekana dair imge oluşturabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Kentsel mekan el alındığında kentin nesnel özellikleri okunabilirlik üzerinde etkili olduğu gibi, kent bir özne tarafından deneyimlendiği için öznel etkenler de okunabilirliğe etki etmektedir. Bu çalışma özelinde bireyler açısından aşinalığın okunabilirlik üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır. Bu inceleme kentteki öznel ve nesnel işaret öğeleri üzerinden yapılmıştır. Çalışma kentin mimari dokusunun korunması, topoğrafyanın mekansal çeşitliliğe el vermesi ve ölçek olarak algılanabilir düzeyde olması açısından Bolu'nun Göynük ilçesinde yapılmıştır.

Çalışmanın iki temel tekniği bulunmaktadır. İlk olarak, Göynük'teki işaret öğelerinin her biri literatürdeki tanımlara göre değerlendirilmiş ve nesnellik puanı verilmiştir. İkincil olarak ise, aşinalığı ölçmek için mekana gelen turistler ve Göynük'ün yerel kullanıcıları ile anket yapılmıştır.

Aşinalığın mekansal okunabilirliğe etkisinin sorgulandığı çalışmada, turistler ve yerel kullanıcıların anket yanıtları karşılaştırılmıştır. Alan çalışmasından elde edilen birincil sonuç, kentin okunabilirlik düzeyinin yerel kullanıcılar için turistlere göre daha yüksek çıkmasıdır. Dolayısıyla aşinalığın mekansal okunabilirliğe pozitif etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler – Mekansal Okunabilirlik, İşaret Öğeleri, Aşinalık, Göynük

I. GİRİŞ

İlk olarak 1950'li yıllarda sorgulanmaya başlanan insan-çevre ilişkisi günümüzde halen önemini sürdüren bir konudur. Bu iki kavram barınma gereksinimi ortaya çıktığı anda insanın çevreye yaptığı müdahale ile birbirinden etkilenen iki kavram olmaya başlamıştır. Çevresel psikoloji alanı ise bu etkileri inceleyen bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Çevresel psikoloji alanının alt başlığı olan okunabilirlik kavramı insanın mekanda kendi pozisyonunu konumlandırabilmesi, mekanda yol bulabilmesi ve mekana dair imge oluşturabilmesi olarak tanımlanmaktadır.

Okunabilirlik kavramı literatürde farklı alanlarda çalışılan bir kavramdır. Mimarlık alanında ilk kullanımı ise Kevin Lynch'in 1960 yılında kentsel ölçekte yapmış olduğu bir çalışma ile ortaya çıkmıştır. Köseoğlu [1], okunabilirlik kavramını doktora tezinde şöyle sentezlemiştir:

- Mekanın kolayca fark edilebilmesi ve organize olması [2].
- Mekanın kolay anlaşılabilmesi ve yön bulmaya yardımcı olması [3].
- Mekanın zihinde imaj oluşturabilmesi [4].
- Mekanın bilişsel harita oluşturabilmeyi ve yön bulabilmeyi kolaylaştırması [5]

Köseoğlu'nun çalışmasında okunabilirliğin duyular ile zihne aktarılan mekansal bilgi olduğundan bahsedilmiştir [1]. Bu tanıma göre okunabilirlik mekansal bilgidir etkilenen bir kavramdır. Literatürde mekansal bilgi üç alt başlık altında

açıklanmıştır. Bunlar İşaret öğesi bilgisi, rota bilgisi ve alan bilgisidir [6]. Bu çalışmada okunabilirlik mekansal bilginin alt başlığı olan işaret öğesi bilgisi üzerinden ölçülmüştür. Literatürde yapılan tanımlara baktığımızda okunabilirliğin mekansal basit, tutarlı, organize olabilen yerler olarak tanımlanması bu mekansal hakkında bilgi edinme sürecini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda okunabilir mekansal mekansal bilgi edinmek daha kolaydır. Ayrıca mekansal bilginin artması mekansal okunabilirliğine olumlu yönde etki etmektedir. Sonuç olarak, okunabilirlik ve mekansal bilgi birbirlerinden karşılıklı etkilenen iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mekansal bilginin bir türü olan işaret öğeleri Kevin Lynch'in yapmış olduğu çalışmada tanımladığı 5 kentsel imaj öğesinden biridir. Kentsel imaj öğeleri; yollar, kenarlar-sınırlar, bölgeler, düğüm-odak noktaları ve işaret öğeleri olarak ayrılmıştır. İşaret öğeleri mekanda arka planından farklılaşan ve kullanıcılar için anlamı olan öğeler olarak tanımlanmaktadır [2]. Literatürde işaret öğeleri farklı şekillerde gruplandırılmıştır. Bu çalışmada ise Köseoğlu'nun [7] ortaya koyduğu “nesnel işaret öğeleri” ve “öznel işaret öğeleri” gruplaması kullanılmıştır.

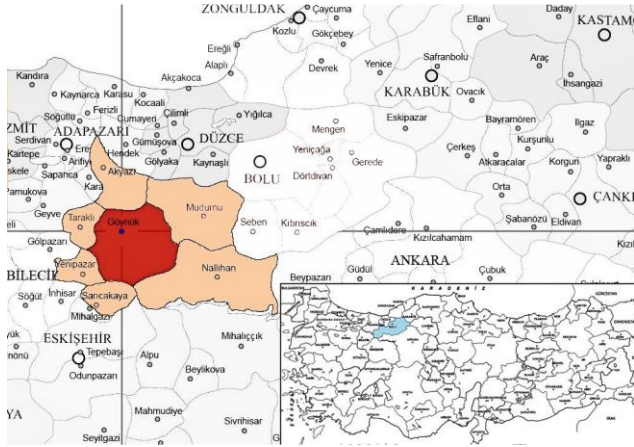
Nesnel işaret öğeleri, bireyin algılama biçiminden bağımsız olarak, yalnızca nesnel özellikleri karşılaması ile arka planından farklılaşmaktadır.

Öznel işaret öğeleri ise, bireylerin geçmiş deneyimlerinden ve çevreyi algılama biçimlerinden dolayı zihinlerinde yer eden ve bu sayede bireyler için çevredeki diğer öğelerden ayrılan elemanlardır.

Aşinalık kavramı için literatürde yapılan tanımlara bakıldığında ise aşinalığın okunabilirlik ile ilişkili olduğu görülmektedir. Örneğin okunabilirlik kavramı için yapılan, mekânın “yön bulma”, “kolay algılanabilme” ve “organize olma” tanımları; aşinalık kavramı için yapılan Wickelgren'in “uyarıcılarının kolay tanınması ve karmaşık bulunmaması”, İmamoğlu'nun “bireyin aşına olduğu mekânı kolay anlayabilmesi” ve O'Neill'in “yol bulmaya etkisi” tanımları ile benzeştiği görülmektedir [8], [9], [10].

II. ALAN ÇALIŞMASI

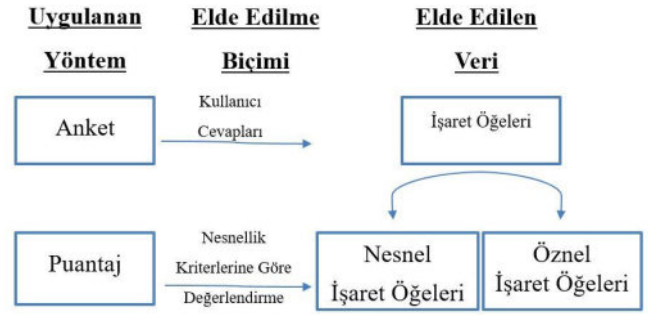
Çalışmanın gerçekleştirileceği alan olarak Bolu'nun Göynük ilçesi seçilmiştir. Göynük'ün korunmuş mimari dokusu, mekansal çeşitliliğe elverişli topoğrafyası ve çalışma alanı olarak ideal bir ölçüğe sahip olması Göynük'ün tercih edilmesine sebep olmuştur. 1987 Yılında kentsel sit alanı ilan edilen Göynük sahip olduğu mekansal ve kültürel özellikleri sayesinde 2017 yılında Uluslararası Sakin Şehirler Birliği tarafından “Sakin Şehir” unvanını almaya değer bulunmuştur [11].

Şekil 1 Göynük ve yakın çevresi.

Mekansal okunabilirliğe etki eden faktörler içerisinde çevrenin fiziksel özellikleri ile birlikte bireylerin geçmiş deneyimleri ve mekansal becerileri etkili olabilmektedir [12], [13]. Bu çalışma ile mekansal okunabilirliğe etki eden faktörler içinde bireylerin aşinalık düzeylerinin etkisi incelenmiştir. Çalışmanın hipotezi mekanda geçirilen zaman ve mekânı kullanım yoğunluğu arttıkça mekansal okunabilirliğin artacağını öne sürmektedir.

Çalışmanın metodolojik kurgusu iki farklı yöntemde dayanmaktadır. İlk olarak, Göynük'teki işaret öğelerini saptamak adına yerel kullanıcılar ve turistler ile anket yapılmıştır. İkinci olarak, literatürdeki okunabilirlik teorilerine dayandırılarak [14], [15] işaret öğeleri için nesnellik kriterleri oluşturulmuştur. Anket yönteminden elde edilen işaret öğeleri sözü edilen nesnellik kriterlerine göre puanlanarak nesnel işaret öğeleri ve öznel işaret öğeleri olarak gruplandırılmıştır.

Şekil 2 İşaret öğelerinin elde edilme ve gruplandırılma biçimi

Anket uygulaması yerel kullanıcılar ve turistler olmak üzere eş zamanlı olarak iki ayrı şekilde yapılmıştır. Her iki gruba yöneltilen sorular Göynük'e dair katılımcıların zihinlerindeki işaret öğelerini çözümlenmek üzere hazırlanmıştır. Anket sorularını oluşturan başlıca ifadeler, Göynük denince akla ilk gelen yerler, Göynük'te ziyaret edilen yerler ve belirli bir noktayı tarif etmek için kullanılan öğelerdir. Yerel kullanıcılar ile 168, turistler ile 205 olmak üzere toplamda 373 adet anket uygulanmıştır.

Çalışmada kullanılan diğer metod puanraj tekniğidir. Anket çalışmasında katılımcıların belirttikleri mekanlar literatürde yer alan teorilere göre hazırlanan aşağıdaki kriterler doğrultusunda puanlanmıştır.

1. Sosyal Değer
2. Tarihi Değer
3. Sembolik Değer
4. Ekonomik Değer
5. Estetik Değer
6. Görsel Farklılaşma
7. Aktif Fonksiyon

Ele alınan her bir öğe bu kriterlere sahip olma durumuna göre 0 ile 7 arasında bir puan almış, 5 ve üzerinde puan alan öğeler “nesnel işaret öğesi” kabul edilirken, 5'ten düşük puan alanlar ise “öznel işaret öğesi” kabul edilmiştir.

III. BULGULAR

Alan çalışmasından elde edilen anket verileri SPSS programında incelenmiştir. Aşinalığın mekansal okunabilirliğe etkisini ölçmek amacıyla üç ayrı test yapılmıştır.

İstatistiksel olarak en anlamlı sonuç turistler ile yerel kullanıcıların yanıtlarının karşılaştırıldığı testler ile elde edilmiştir. Test sonuçlarına göre yerel kullanıcıların anket yanıtlarında belirttikleri toplam işaret öğelerinin sayıca ortalaması 4,19 iken turistler için bu sayı 2,21 olmuştur. Bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır.

Katılımcıların anket sorularına verdikleri yanıtlar içinde öznel işaret öğelerinin oranı öznel okunabilirlik düzeyini yansıtmaktadır. Buradan yola çıkılarak yerel kullanıcılar ve turistlerin yanıtları içindeki öznel işaret öğelerinin oranları karşılaştırılmıştır. Bu oran yerel kullanıcılarda %59,7 iken, turistlerde % 22,1 çıkmıştır. Aradaki bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır.

Bu sonuçlar turistlere göre kente aşinalık düzeyi daha yüksek olan yerel kullanıcılar için kentin okunabilirliğinin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

REFERENCES

- Hipotezi güçlendirmek için yapılan diğer iki testten biri yerel kullanıcıların yanıtlarının Göynük'te yaşama sürelerine ve kenti kullanma yoğunluklarına göre karşılaştırılmasını kapsamaktadır. Bu bağlamda kullanıcılar kentte yaşama sürelerine göre 0-10 yıl, 11-20 yıl ve 20 yıldan fazla olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Bu üç grubun verdikleri yanıtlara göre okunabilirlik düzeyi doğrusal olarak yaşama süresi ile orantılı çıkmamıştır. 11-20 yıl arası Göynük'te bulunanlar %63,8 oranında öznel işaret ögesi belirtirken 0-10 yıl arası ve 20 yıldan fazla süre göynükte bulunanların öznel işaret ögesi belirtme oranları sırası ile %57,4 ve %56,5 olmuştur. Aradaki bu farkın sebebi, 11-20 yıl arasında kentte yaşayanları oluşturan grubun eğitim ya da iş amacıyla kentteki mekanları diğer iki gruba göre daha aktif kullanmaları olarak düşünülebilir.
- Anket verilerinin incelendiği son test turistlerin daha önce Göynük'te bulunma durumlarına göre verdikleri yanıtları karşılaştırmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre Göynük'ü daha önce ziyaret eden turistlerin belirttikleri işaret öğelerinin sayıca ortalaması 2,49 iken bu rakam Göynük'ü ilk defa ziyaret edenlerde 2,08 çıkmıştır. İki grubun yanıtları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır.
- Özetle, yerel kullanıcılar ve turistler kente aşinalık düzeyleri açısından birbirlerinden en uzak iki grubu temsil etmektedir. Bu iki grubun test sonuçları ise birbirinden oldukça farklı çıkmış ve aşinalığın mekansal okunabilirliğe olumlu yönde etki ettiği hipotezini doğrulamıştır. Hipotezi desteklemesi için yapılan diğer iki testten biri yerel kullanıcılar içinde kentte yaşama sürelerine göre yapılmış, diğeri ise turistler arasında kentte daha önce bulunma durumlarına göre yapılmıştır. Bu testlerden elde edilen sonuçlar yerel kullanıcılar ve turistlerin karşılaştırıldığı testin sonuçları kadar güçlü olmasa da hipotezi destekler niteliktedir.

IV. SONUÇ VE TARTIŞMA

Literatürden elde edilen bilgiler ile yapılan alan çalışmasının örtüştüğü görülmektedir. Çalışma mekansal okunabilirliğin kente aşına olan yerel kullanıcılar için turistlere göre daha yüksek çıktığını göstermektedir. Bu sonuç İmamoğlu ve O'Neill'in aşinalık hakkındaki söylemlerini desteklemektedir. İmamoğlu aşinalığın mekanın daha kolay anlaşılmasına yardımcı olduğunu ifade etmiştir [9]. O'Neill ise aşinalık arttıkça yol bulmanın kolaylaşacağını ve kişinin daha az yardıma ihtiyaç duyacağını belirtir [10].

Alan çalışmasından elde edilen diğer bir sonuç, yerel kullanıcılar için mekanın kullanım oranı arttıkça okunabilirliğin artmasıdır. Bu sonuç Appleyard'ın ifadelerini destekler niteliktedir. Appleyard şehirlerin "kullanımsal", "karşılık veren" ve "yorusal" olmak üzere üç şekilde algılandığından, ve kentsel elemanların algılanmasının kullanım ile ilişkili olduğundan bahseder [16].

Sonuç olarak, çalışmanın en önemli bulgusu, aşinalığın mekansal okunabilirliğe olumlu yönde etki ettiği sonucudur.

* Bu çalışma, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mimarlık Yüksek Lisans Programında, Doç. Dr. Emine Köseoğlu danışmanlığında Gizem Dural tarafından yazılmış olan "Aşinalığın Mekansal Okunabilirliğe Etkisi: Göynük'teki Öznel ve Nesnel İşaret Öğeleri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.